

ZAKEN EERST:

BV NEDERLAND IN
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

De agenda voor hulp en handel
in een wereld op drift

OXFAM
Novib

INHOUD

1. Wat werkt: hulp, handel of beide?	3
2. De hulp- en handelagenda: succes voor Nederlandse bedrijven	5
3. Ontwikkelingshulp voor het bedrijfsleven	8
4. Meer handel, minder hulp in een wereld op drift	14
5. Hoe effectief is het bedrijfsleveninstrumentarium?	19
6. Conclusies	23

1. WAT WERKT: HULP, HANDEL OF BEIDE?

‘Er is meer dan ooit noodzaak te investeren in de grondoorzaken van armoede, instabiliteit en migratie’, aldus minister Ploumen in de voorgestelde begroting van 2017. De agenda die Nederland hiervoor sinds 2013 heeft, is die van hulp en handel.

Nederland verschuift van hulp naar handel: ontwikkelingssamenwerking (OS) krijgt steeds minder geld, het zogenaamde bedrijfsleveninstrumentarium – een grabbelton van programma’s, subsidies en financieringsregelingen voor het Nederlandse bedrijfsleven dat onderdeel is van het budget voor OS – steeds meer. Hoog tijd om er vragen over te stellen. Hoe werken de nieuwe regelingen eigenlijk? Om hoeveel geld gaat het? Levert de steun aan de Nederlandse private sector werkelijk betere resultaten op dan andere vormen van steun aan ontwikkelingslanden? Draagt het bij aan armoedebestrijding en inkomensverbetering? Of aan economische ontwikkeling in ontwikkelingslanden en de groei van hun private sector? De feiten zijn niet erg gunstig.

Voorheen was ontwikkelingssamenwerking decennialang een pijler van het Nederlandse buitenlandbeleid. Samen met andere westerse landen voelde Nederland zich verantwoordelijk om extreme armoede en ongelijkheid tegen te gaan, royaal gesteund met een budget dat hoger was dan de internationaal afgesproken norm van 0,7 procent van het bnp. Na 2000 kantelt dit beleid – vooral na de economische crisis in 2008 verzwakte de consensus over ontwikkelingssamenwerking snel.

De twee opeenvolgende kabinetten onder Mark Rutte willen *minder* en vooral *andere* ontwikkelingshulp. Voortaan is ontwikkelingsbeleid niet alleen meer bedoeld om armoede te bestrijden en duurzame economische ontwikkeling in armere landen te bevorderen, maar ook om het Nederlandse bedrijfsleven te bedienen. Een ingrijpende beleidswijziging. De gedachte daarachter is dat a. het Nederlandse bedrijfsleven de groei in ontwikkelingslanden kan helpen, en b. dat economische ontwikkeling vanzelfsprekend de allerarmsten in ontwikkelingslanden zal bereiken. In 2013 formaliseert minister Ploumen deze keuze in haar beleidsnota *Wat de wereld verdient. Een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen*.ⁱ

Maar: effectief is anders. De aanname dat handel – en vooral steun aan de commerciële belangen van Nederland – helpt, heeft een opmerkelijke magere basis in de feiten. In dit rapport schijnt Oxfam Novib het licht op deze subsidies en regelingen voor het Nederlandse bedrijfsleven. En vooral of ze daadwerkelijk de armoede bestrijden en de welvaart in de armste landen bevorderen. Duidelijk wordt wel dat de hulp- en handelagenda op gespannen voet staat met de agenda voor ontwikkelingssamenwerking die Nederland probeert uit te voeren. De aandacht voor handel verdrukt de aandacht voor hulp.

2. DE HULP- EN HANDELAGENDA: SUCCES VOOR NEDERLANDSE BEDRIJVEN

‘We gaan van hulp naar handel’. Zo vat staatssecretaris Knapen tijdens een bijeenkomst met het bedrijfsleven in 2011 de visie van het eerste kabinet Rutte samen.ⁱⁱ Dat kabinet kiest voor een ‘fundamentele herziening van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid’, inclusief aanzienlijke bezuinigingen en een beleidsverschuiving van sociale naar economische ontwikkeling.ⁱⁱⁱ Het budget voor ontwikkelingshulp voor onderwijs en gezondheidszorg gaat op de schop en Nederland vermindert het aantal partnerlanden van 39 naar 15.^{iv}

Ook vindt het kabinet de inzet van het bedrijfsleven in ontwikkelingssamenwerking door publiek-private partnerschappen (PPP) ‘effectief’.^v Het geluid van de OESO-DAC, de club van alle donorlanden, is anders: die waarschuwt al in 2011 in haar monitoringsrapport dat Nederland commerciële belangen voorop zet in OS, in plaats van werkelijke ontwikkelingshulp.^{vi}

AMBITIES EN AANNAMES

Het tweede kabinet-Rutte gaat door op deze weg, en in 2013 laat minister Ploumen de beleidsnota *Wat de wereld verdient: Een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen* verschijnen. De basis voor deze nieuwe agenda verwoordt ze als volgt: ‘Extreme armoede bestrijden we uit solidariteit met mensen. Handel en investeringen stimuleren we vooral uit eigenbelang. Waar hulp en handel elkaar raken, handelen we zowel uit solidariteit als uit welbegrepen eigenbelang. [...] Onze doelstelling is om op langere termijn met zoveel mogelijk landen een handelsrelatie op te bouwen.’^{vii}

De hulp- en handelagenda heeft drie belangrijke ambities^{viii}:

1. extreme armoede in één generatie uitbannen (*getting to zero*),
2. duurzame en inclusieve groei overal ter wereld,
3. succes voor Nederlandse bedrijven in het buitenland.

De aanname dat ambitie één –extreme armoede uitbannen – en ambitie drie – succes voor het Nederlandse bedrijfsleven bevorderen – kunnen samengaan in ontwikkelingssamenwerking, is een ingrijpende beleidswijziging, en is ook een compromis tussen de PvdA en de VVD. Een minister die ontwikkelingsbelangen en Nederlandse commerciële belangen bevordert, is het nieuwe normaal geworden.

Het succes van het Nederlandse bedrijfsleven krijgt een steeds sterkere positie in het beleidsthema duurzame handel en investeringen, een onderdeel van het Nederlandse OS-budget dat ook bekend staat als *bedrijfsleveninstrumentarium*. Dit instrumentarium is een diffuse verzameling programma’s die bijdragen aan de private sector in ontwikkelingslanden en het succes van het Nederlandse bedrijfsleven bevordert –geheel in lijn met de agenda voor hulp en handel.

ARGUMENTEN

Op deze manier komen Nederlandse bedrijven in aanmerking voor subsidies en financiering uit de officiële ontwikkelingsgelden (Official Development Assistance, ODA). En terwijl het totale budget van ontwikkelingshulp onder Rutte II met meer dan 2 miljard euro is gekort, is het budget voor het bedrijfsleveninstrumentarium gestaag verhoogd (zie hoofdstuk 3). Nederland wil bedrijvensteun graag onder ODA-criteria laten vallen, en bepleit bij de OESO-DAC een ruimere definitie van de criteria. Want ‘innovatieve investeringen’ door instrumenten als het Dutch Good Growth Fund (zie hoofdstuk 3) zouden ‘ontwikkelingsrelevante uitgaven’ zijn.^{ix}

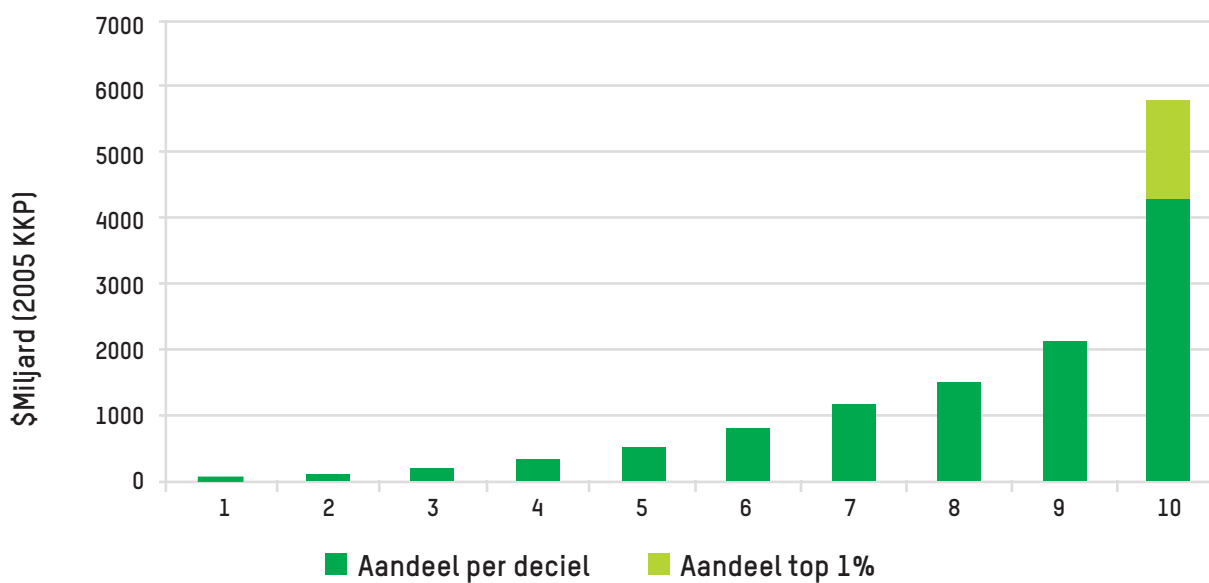
Ook krijgt de private sector een grote rol in de uitvoering van de nieuwe doelen voor duurzame ontwikkeling (Sustainable Development Goals, SDGs). Die rol wordt benadrukt in de Agenda 2030 van de Verenigde Naties waarin de SDGs geformuleerd zijn. Wat betreft de Nederlandse uitvoering van de Agenda 2030 zet de Nederlandse regering vooral in op het SDG Charter, waarin het Nederlandse bedrijfsleven een prominente stem heeft.^x Het charter is tot nu toe ondertekend door ruim 75 bedrijven, NGO’s, kennisinstellingen en anderen, en is opgezet om partnerschappen rondom de SDGs te ontwikkelen.

ODA voor het bedrijfsleven gebruiken is volgens het kabinet ook gunstig voor de SDGs: om die uit te voeren zou zoveel geld nodig zijn, dat dit alleen maar met private financiering mogelijk is. Zo zou ODA als ‘hefboom’ werken om andere (private) financiering los te krijgen, neemt het kabinet aan. Een benadering waarmee donoren als Nederland publiek geld voor commerciële belangen proberen te rechtvaardigen. Met als gevolg dat steeds meer ODA-middelen vermengd raken met private financiering, het zogenaamde *blending*. Een voorbeeld hiervan is het nieuwe programma binnen het Nederlandse bedrijfsleveninstrumentarium, het Dutch Good Growth Fund (DGGF, zie hoofdstuk 3).

TRICKLE DOWN IS DEAD

Dat ‘de bijdrage van handel aan armoedebestrijding niet vanzelfsprekend [is]’ erkent ook minister Ploumen in haar nota *Wat de wereld verdient*.^{xi} Publieke financiering (hulp) als subsidies en financiering voor het Nederlandse bedrijfsleven heeft veel discussie opgeleverd – inclusief veel media-aandacht of dit wel effectief is voor ontwikkelingssamenwerking. Hier komt ook de grotere discussie over *trickle down economics* om de hoek kijken (het doorsijpeleffect: rijkdom en economische welvaart zouden vanzelf van boven naar beneden sijpelen). Inmiddels heeft minister Ploumen zelf toegegeven: *trickle down is dead*.^{xii} Oxfam en anderen hebben aangetoond dat private financiering niet naar de allerarmste landen gaat^{xiii} en dat de allerarmsten niet vanzelfsprekend profiteren van economische groei. Figuur 1 maakt inzichtelijk hoe de wereldwijde inkomensgroei is verdeeld.

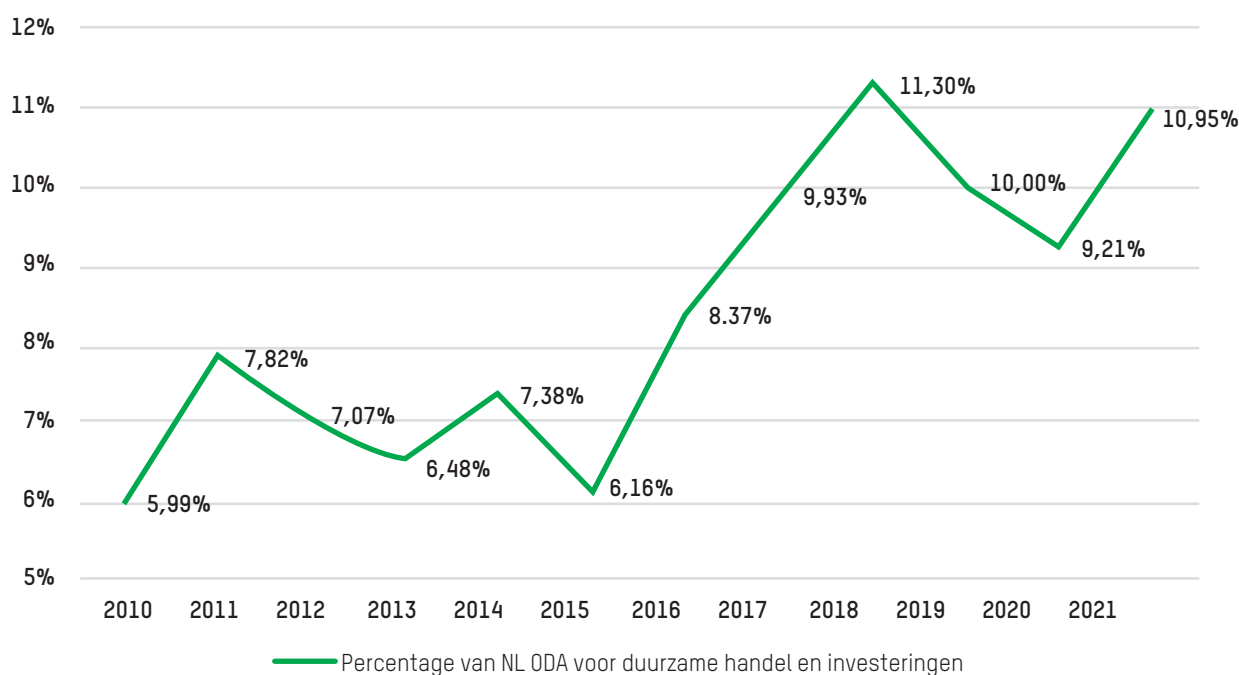
Figuur 1: Absolute groei in inkomen tussen 1988-2011 die bij elk deciel (inkomensgroep) van de wereldwijde inkomensverdeling terechtwam. 46% van de totale toename ging naar de rijkste 10%^{xiv}

3. ONTWIKKELINGS- HULP VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

De grotere rol van het bedrijfsleven in ontwikkelingssamenwerking betekent dat steeds meer hulp gelden van het bedrijfsleveninstrumentarium naar Nederlandse bedrijven gaan. Figuur 2 laat die toename zien.

Figuur 2: toename van uitgaven aan duurzame handel en investeringen^{xv}

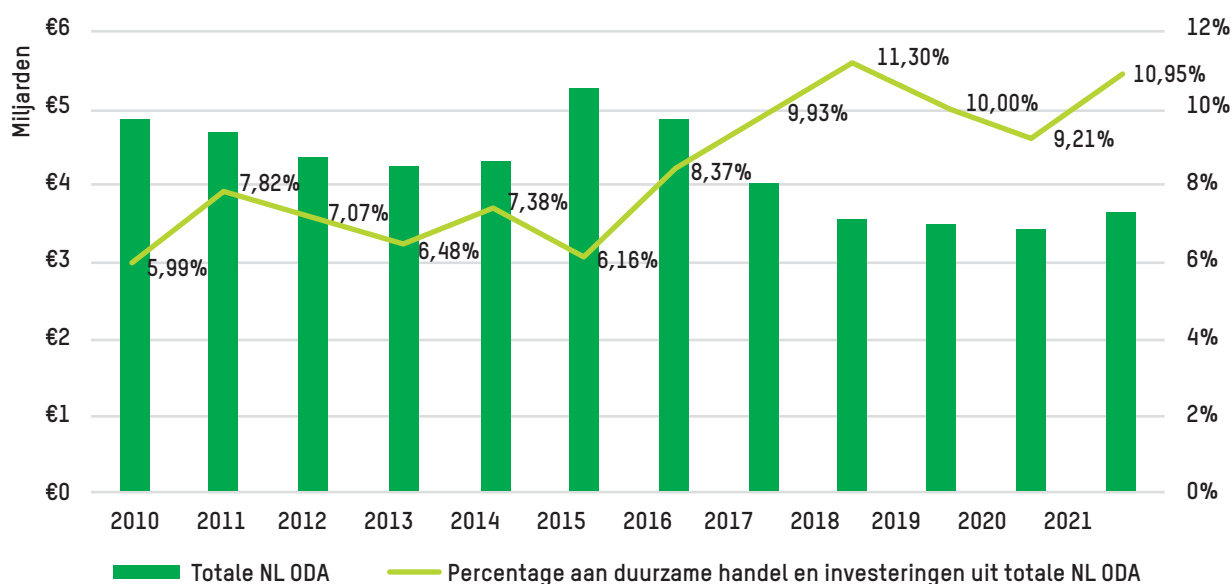
STIJGEND BUDGET VOOR HANDEL EN INVESTERINGEN

Vanaf 2017 besteedt Nederland niet meer 0,7 procent van het bnp – de internationaal afgesproken norm voor westers donorlanden – aan ontwikkelingssamenwerking. Het ODA-budget zakt naar 0,56 procent en dreigt verder te dalen tot een schamele 0,46 procent in 2019.^{xvi} En terwijl de Nederlandse ODA-uitgaven sinds 2010 gestaag dalen, neemt binnen de ODA-middelen het deel voor het bedrijfsleven toe.

In 2016 bedragen de uitgaven voor de handelsagenda € 409 miljoen, oftewel 8 procent van het totale Nederlandse ontwikkelingsbudget.^{xvii} De komende drie jaar stijgt het budget verder naar meer dan 11% (2018) van de totale officiële ontwikkelingsbijdrage (zie figuur2).

Deze verschuiving van middelen volgt wat het eerste kabinet-Rutte al in gang heeft gezet. Zo wordt in 2014 volgens het ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking € 261 miljoen, oftewel 6 procent van het ontwikkelingsgeld, ingezet via het bedrijfslevenkanaal. In 2010 bedroeg dit nog 4 procent (€ 172 miljoen) volgens de Algemene Rekenkamer.^{xviii} De komende jaren gaan de bedragen voor het bedrijfsleveninstrumentarium verder omhoog, tot structureel rond 10 procent van de OS-begroting. (figuur 3)

Figuur 3: Afname totale Nederlandse ODA en toename van percentage voor beleidsthema duurzame handel en investeringen^{xix}

DE LAPPENDEKEN VAN HET BEDRIJFSLEVENINSTRUMENTARIUM

Het bedrijfsleveninstrumentarium is een lappendeken aan programma's en subsidieregelingen, en is bedoeld om de betrokkenheid van het Nederlandse bedrijfsleven en de private sector in ontwikkelingslanden te stimuleren. Een aanzienlijk bedrag van het ontwikkelingsgeld dat via deze lappendeken wordt uitgegeven, gaat dan ook naar Nederlandse bedrijven.

Hoe wordt het geld verdeeld? En waaraan?

Het ministerie van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking delegeert de uitvoering van veel programma's aan de Rijksdienst van Ondernemend Nederland (RVO). In 2014 ontvangt de RVO € 88 miljoen voor het bedrijfslevenkanaal, een derde van de ontwikkelingsgelden. Van het aantal begunstigden van de RVO in dat jaar bestaat 70 procent uit Nederlandse bedrijven, zo blijkt uit een rapport van de Algemene Rekenkamer (2016). De bestedingen aan de RVO in 2015 en 2016 zijn nog onbekend. Tabel 1 geeft een overzicht van de grootste en meeste relevante RVO-instrumenten die de dienst rapporteert aan IATI.^{xx}

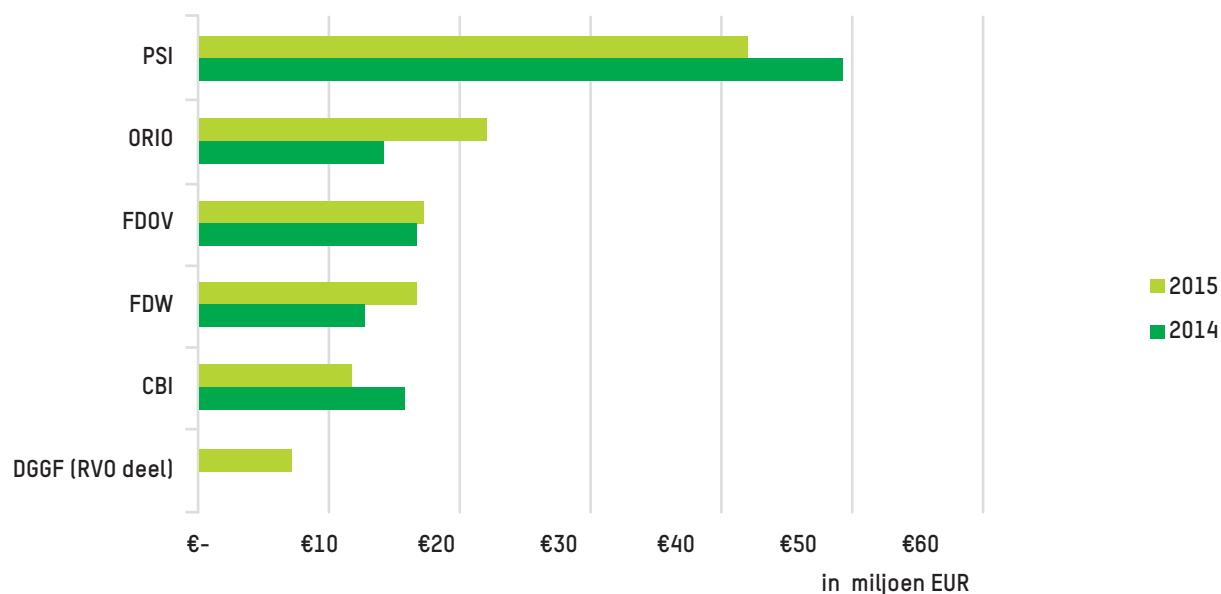
Tabel 1: Belangrijkste RVO-instrumenten voor Nederlandse bedrijven

Naam instrument	Doelstelling	Bestaat sinds	Bestedingen sinds 2009 ^{xi}
Private Sector Investeringsprogramma (PSI)	Stimuleerde financiële groei, het creëren van werkgelegenheid en het genereren van inkomen.	2009, gesloten in 2014, veel projecten lopen nog	€ 180.200.000
Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling (ORIO)	Stimuleerde de ontwikkeling, implementatie en exploitatie van projecten voor publieke infrastructuur in ontwikkelingslanden.	2009, gesloten in 2014, veel projecten lopen nog, opvolger heet DRIVE	€ 55.710.000
Faciliteit Duurzaam Ondernemen en Voedselzekerheid (FDOV)	Stimuleert publiek-private samenwerking op het gebied van voedselzekerheid en private sectorontwikkeling in ontwikkelingslanden.	2013	€ 52.530.000
Fonds Duurzaam Water (FDW)	Stimuleert de publiek-private samenwerking in de watersector. Doel is de verbetering van waterveiligheid en waterzekerheid in ontwikkelingslanden.	2013	€ 40.530.000
Centrum tot Bevordering van de Import uit Ontwikkelingslanden (CBI)	Bevordert de concurrentiekracht van exportbedrijven in ontwikkelingslanden.	Jaren 1970, sinds 2015 onderdeel van RVO	€ 27.490.000 (betreft alleen bestedingen in 2014 en 2015)
Dutch Good Growth Fund (DGGF)	Verstrekt financiering, leningen en garanties voor Nederlandse MKB en MKB uit lage en middeninkomenlanden en exportkredietverzekeringen voor Nederlandse MKB.	2015	€ 17.850.000 (betreft alleen het RVO-deel van DGGF)
Development Related Infrastructure Investment Vehicle (DRIVE)	DRIVE richt zich op de investeringsfase van ontwikkelingsrelevante publieke infrastructuur. Het is de opvolger van ORIO.	2015	Er zijn nog geen bestedingen gerapporteerd. Voor de periode 2015-2016 is een verplichtingenbudget van € 150 miljoen beschikbaar.

Twee van de instrumenten zijn inmiddels gesloten: PSI en ORIO. Dat betekent niet dat er geen uitgaven meer worden gedaan. De ORIO-regeling, die al in 2014 is afgeschaft, heeft nog maar 21 procent van de lopende verplichtingen besteed. Bestaande ORIO-projecten lopen dus nog jaren door. Ook de PSI-regeling loopt door, de sluiting van het programma betekent hooguit dat er geen nieuwe projecten worden gestart.

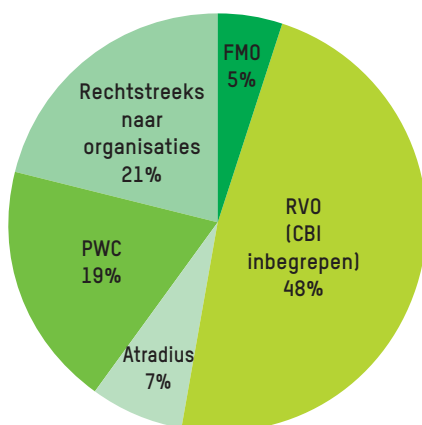
Het DGGF, een revolverend fonds, heeft een budget van € 700 miljoen voor de gehele looptijd (2014-2017) en biedt leningen of garantiestellingen aan Nederlandse ondernemers en bedrijven uit ontwikkelingslanden. Revolverend wil zeggen dat de leningen weer moeten worden terugbetaald, eventueel met rente, en zo kan het geld opnieuw worden ingezet. Het DGGF wordt uitgevoerd door de RVO en twee private organisaties, een consortium van PWC en Triple Jump, en Atradius. In 2015 hebben naast de RVO ook SIB, PIB, FMO en de Transitiefaciliteit^{xiii} direct ODA-budget ontvangen onder de beleidsthema's duurzame handel en investeringen, en voedselzekerheid.

Figuur 4: Bedrijfsleveninstrumenten van de RVO en hun uitgaven, 2014-2015^{xxiii}

Overigens is de RVO niet de enige uitvoerder van het bedrijfslevenkanaal. Andere organisaties zijn de Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden (FMO), Atradius en PWC. De Algemene Rekenkamer laat zien hoe in 2014 de middelen over de uitvoeringsorganisaties zijn verdeeld (figuur 5):

Figuur 5: Verdeling ODA bedrijfslevenkanaal over uitvoeringsorganisaties, 2014^{xxiv}

Naast het beleidsthema duurzame handel krijgt het Nederlandse bedrijfsleven ook via andere kanalen steun, zoals het beleidsthema duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water. Via het private sectorloket van het Global Agriculture and Food Security Program (GAFSP), beheerd door de Wereldbank, kunnen bedrijven geld krijgen voor activiteiten rondom voedselzekerheid en marktontwikkeling. Ook een deel van het budget voor voedselzekerheid en waterbeheer wordt besteed via het bedrijfsleveninstrumentarium. Het Partners voor Water-instrument, dat de toepassing van Nederlandse waterinnovaties in buitenlandse stedelijke delta's stimuleert, is ook toegankelijk voor bedrijven. Volgens RVO's IATI-rapportage is er tot nu toe € 5,18 miljoen besteed aan dit instrument.^{xxv}

Weinig transparantie over daadwerkelijke ODA-uitgaven voor bedrijven

Precies te weten komen hoeveel ODA-geld naar bedrijven uit Nederland en naar de private sector in ontwikkelingslanden vloeit, is erg lastig. Er zijn een paar complicaties. Ten eerste geeft de jaarlijkse begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking geen volledig inzicht in de specifieke bestedingen voor het bedrijfsleveninstrumentarium en voor Nederlandse bedrijven.

Ook ontbreken duidelijke richtlijnen hoe Nederland de ODA-middelen die Nederlandse bedrijven ontvangen, aan de OESO-DAC moet rapporteren. Zo is er geen aparte categorie voor het ontwikkelingsgeld dat naar de private sector gaat. Die gelden worden nu grotendeels onder de categorie 'overige organisaties' gedeclareerd.^{xxvi} Hoeveel geld publiek-private partnerschappen ontvangen, staat wel in deze rapportages. Beide categorieën – overige organisaties (met daarin vooral de private sector) en de partnerschappen – laten van 2005 tot 2015 een stijgende trend zien.

Op dit moment voert de Nederlandse regering gesprekken met de OESO-DAC over de modernisering van ODA en betere rapportage over het bedrijfsleveninstrumentarium. De Nederlandse regering gebruikt de gesprekken niet alleen om transparantie te vergroten maar ook voor een andere agenda: ze wil de definitie van ODA verbreden, zodat ook bedrijvensteun daar legitiem onder kan vallen.

Een derde complicatie is *blending*: publieke ODA-middelen worden steeds vaker 'vermengd' met private financiering. Zo worden zachte leningen of giften uit ODA 'versmolten' met private leningen die terugbetaald moeten worden. Dit verandert het karakter van ODA, een vorm van zachte (concessionele) publieke financiering. Donorlanden doen steeds meer aan *blending*, in de veronderstelling dat dit meer en op grotere schaal ontwikkelingsfinanciering oplevert.

Het DGGF is zo'n blending instrument, en een revolverend fonds – de leningen vloeien met rente terug in het fonds. Voor het kabinet een argument dat er geld terugkomt in het budget van ontwikkelingssamenwerking. Tot nu toe is dat nog niet gebeurd. Dat blijkt uit de HGIS-nota van 2017 – die nota vermeldt onder andere de inkomsten uit internationaal ondernemen en het DGGF. Ook voor 2016 worden inkomsten van € 92,5 miljoen verwacht via het bedrijfsleveninstrumentarium. Voor het DGGF valt dit vooralsnog tegen: tegenover een gebudgetteerd bedrag van € 119,5 miljoen in 2016 staan geraamde DGGF-inkomsten van slechts € 500.000.^{xxvii}

Een vierde complicatie is dat bedrijven, naast het bedrijfsleveninstrumentarium, ook subsidie of financiering kunnen krijgen via andere regelingen en organisaties die niet onder het beleidsthema duurzame handel en investeringen vallen. De Algemene Rekenkamer concludeert in haar rapport van mei 2016 *Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking: het financieringskanaal bedrijfsleven. Stand van Zaken 2014* dat de omvang van de geldstromen naar bedrijven via andere kanalen, zoals publiek-private partnerschappen en bijdragen aan multilaterale organisaties, niet vast te stellen [is].^{xxviii}

Ten slotte is onduidelijk hoeveel geld de private sector uit ontwikkelingslanden uit het instrumentarium ontvangt, ook niet in de begroting of andere beleidsstukken van het ministerie. Volgens de Algemene Rekenkamer^{xxix} ontvangen 121 bedrijven buiten Nederland in 2014 totaal € 110,3 miljoen geld via de RVO. Maar het blijft gissen welk bedrag de private sector uit ontwikkelingslanden heeft gekregen.

4. MEER HANDEL, MINDER HULP IN EEN WERELD OP DRIFT

De afgelopen tien, twintig jaar heeft ontwikkelings-samenwerking indrukwekkende resultaten bereikt. Extreme armoede is gehalveerd, kindersterfte en moedersterfte zijn teruggedrongen en veel landen die voorheen tot de groep van minst ontwikkelde landen (mol) behoorden, hebben de sprong kunnen maken naar de groep van middeninkomenlanden. Toch is dat geen reden om achterover te leunen.

Bijna één miljard mensen in deze wereld moet van minder dan €1,30 (\$1,48) per dag leven. De ongelijkheid wereldwijd is alleen maar toegenomen: in 2015 hebben 62 mensen evenveel inkomen als 3,6 miljard mensen – 50 procent van alle mensen op aarde.^{xxx}

In 2015 zet Nederland dan ook haar handtekening onder de waarschijnlijk meest visionaire en breed gedragen agenda voor duurzaamheid en welvaart ooit: de Agenda 2030 van de Verenigde Naties met de nieuwe doelen voor duurzame ontwikkeling, de SDGs. 'Er is meer dan ooit noodzaak te investeren in de grondoorzaken van armoede, instabiliteit en migratie', aldus minister Ploumen in de voorgestelde begroting van 2017.

MINDER ODA-MIDDELEN VOOR DE ALLERARMSTE LANDEN

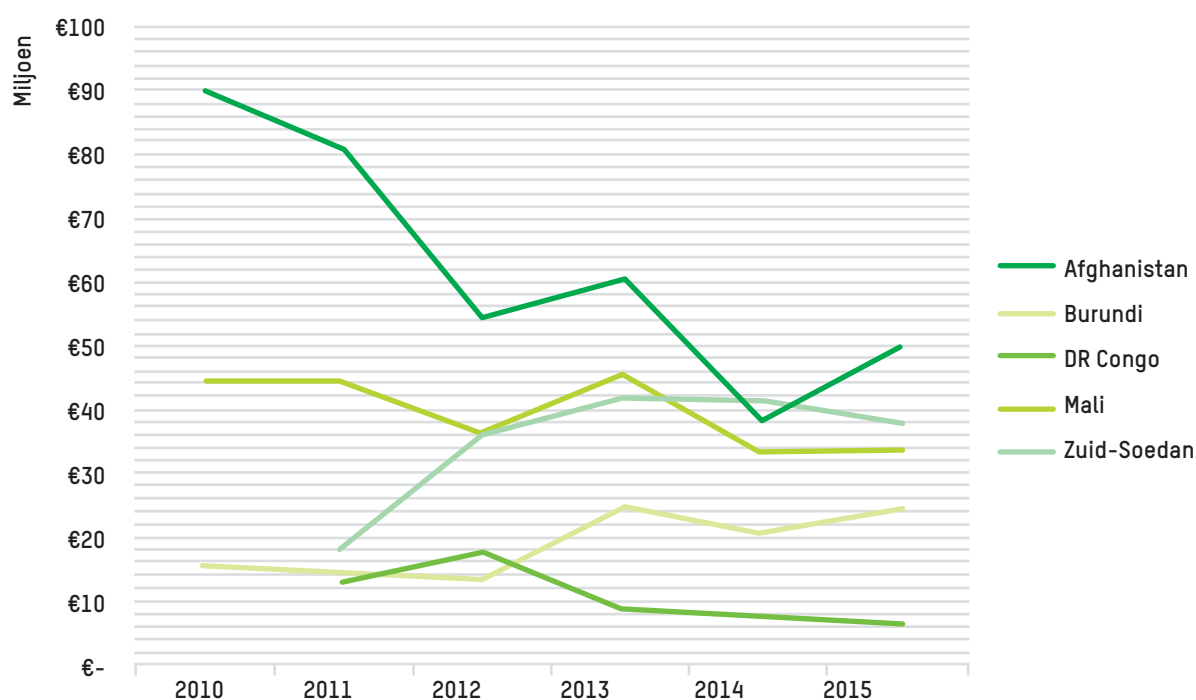
In 47 landen, vaak de allerarmste en meest fragiele staten, is ODA-ontwikkelingshulp nog steeds de grootste bron van inkomsten.^{xxxi} Volgens de OESO-DAC (2015) woont de helft van de allerarmste mensen in fragiele

staten. Overheden daar kunnen hun burgers nauwelijks onderwijs, gezondheidszorg, voedsel, mensenrechten, goed bestuur en veiligheid bieden. Dergelijke landen hebben de milleniumdoelen nauwelijks of met grote moeite kunnen halen, de vraag is of zij de nieuwe SDGs wel kunnen waarmaken. En private financiering en investeringen bereiken de allerarmste landen vrijwel niet.^{xxxi}

Met de minst ontwikkelde landen onderhoudt Nederland een ontwikkelingsrelatie, zoals Afghanistan, Burundi, de Democratische Republiek Congo, Mali en Zuid-Soedan. Figuur 6 laat zien dat Nederland steeds minder geld heeft voor deze relaties: tussen 2010 en 2015 krijgen ze structureel minder ontwikkelingshulp, met uitzondering van Burundi. Oorzaken zijn minder ODA-middelen en verdrukking. Financiering voor de allerarmste landen raakt namelijk in de knel door stijgende posten voor de eerstejaarsopvang van asielzoekers én door de uitgaven voor het bedrijfsleveninstrumentarium. Nu berekent Nederland de toewijzing van ODA aan de minst ontwikkelde landen op een andere manier dan OESO-DAC, maar elke berekening laat zien dat die toewijzing afneemt (tabel 2).

Kortom, landen waarmee Nederland een ontwikkelingsrelatie heeft, zijn de dupe van structureel dalende ontwikkelingsuitgaven en hogere uitgaven voor het bedrijfsleven. Ondanks de uitspraak van de minister over de noodzaak te investeren in de grondoorzaken van armoede, migratie en instabiliteit, investeert Nederland feitelijk in haar eigen bedrijfsleven.

Figuur 6: Nederlandse ODA-middelen aan vijf minst ontwikkelde landen 2010-2015 (€ constant 2014)^{xxxiii}

Tabel 2: Nederlandse ODA-middelen voor de minst ontwikkelde landen (mol) als percentage van het BNI^{xxxiv}

	2012	2013	2014	2015*	2016*	2017*
MOL prestaties op basis van de OESO-DAC- berekening	0,15%	0,16%	0,13%	0,13%	0,13%	0,11%
MOL prestaties op basis van de NL berekening	0,28%	0,25%	0,25%	0,26%	0,27%	0,20%

* = prognose

BESTUUR, BEDRIJVEN EN BURGERS

Geld is niet het enige dat arme landen vooruit helpt. Goed bestuur, democratisering, een rechtstaat, burgerrechten, veiligheid, stabiliteit zijn minstens zo noodzakelijk. Inmiddels is de wereld op drift geraakt en klimaatverandering, conflict, migratie en groeiende ongelijkheid dreigen de resultaten van ontwikkelingssamenwerking van de afgelopen jaren teniet te doen. Zwak bestuur versterkt de gevolgen van extreme armoede, klimaatverandering, fragiliteit en vluchtelingenstromen. In fragiele staten vertaalt een falende staat zich in (grensoverschrijdend) gewapend geweld, georganiseerde misdaad, radicalisering, ontheemde burgers en humanitaire crises. Als gevolg van langdurige instabiliteit, geweld en oorlog zijn ruim 65 miljoen mensen op de vlucht, het hoogste aantal sinds de Tweede Wereldoorlog.^{xxxv} Volgens de Verenigde Naties zijn ruim 130 miljoen mensen afhankelijk van noodhulp.

Even schadelijk als zwak bestuur is bestuur dat geen kritiek duldt. Wereldwijd staan mensenrechten, persvrijheid, vrijheid van meningsuiting en de rechtsstaat onder druk. In veel ontwikkelingslanden krijgen burgers en maatschappelijke organisaties steeds minder ruimte om mee te doen aan de ontwikkeling van hun land. Zoals in Ethiopië, Zuid Soedan of Egypte waar ngo-wetten fors beperkingen opleggen aan maatschappelijke organisaties en persvrijheid. Dit soort wetgeving en processen zetten een rem op de ontwikkeling en democratisering, en leidt tot sociale spanningen die deze landen nog fragieler maakt.

Door structurele ontwikkelingshulp heeft Nederland in het verleden burgerbewegingen kunnen ondersteunen en democratisering kunnen bevorderen. Wanneer nu juist bedrijven voorgetrokken worden, in plaats van burgers, kunnen die processen in de verdrukking komen.

OMSTREDEN BLOEMEN UIT ETHIOPIË - CASUS

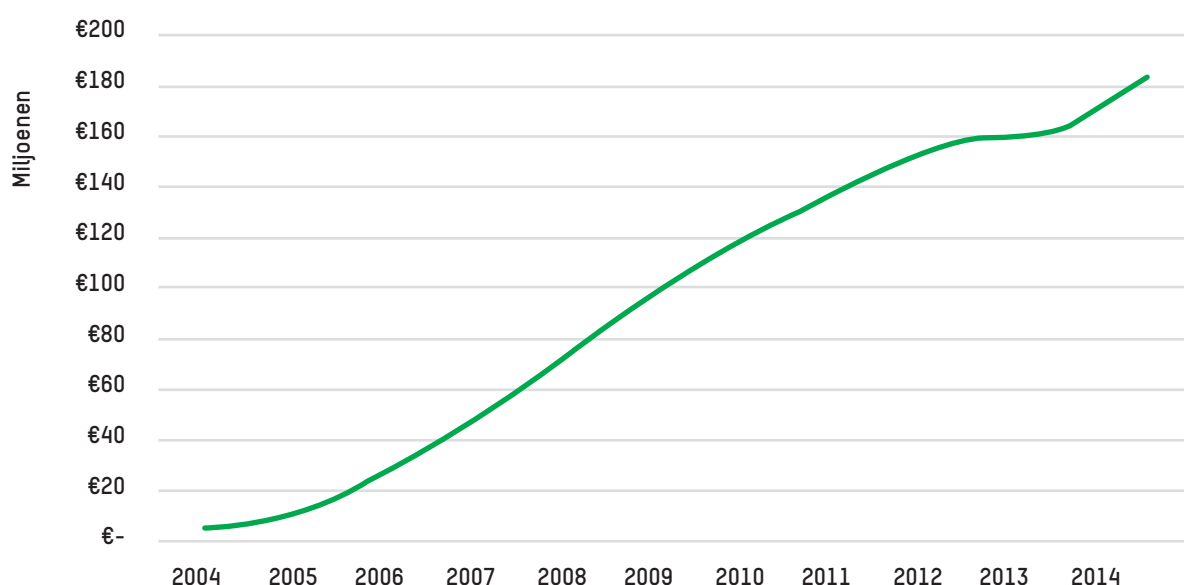
Met Nederlandse steun groeit Ethiopië in snel tempo uit tot een van de belangrijkste bloemenproducenten in de wereld. In 2014 is Ethiopië na Kenia de grootste exporteur van snijbloemen naar Europa, en daarmee topleverancier voor de Nederlandse heruitvoer van bloemen. Dertien Nederlands-Ethiopische joint ventures ontvangen vanaf 2003 tot en met 2005 subsidie via de PSOM-regeling (die nu PSI heet). De totale investeringen in deze dertien bedrijven bedraagt meer dan € 10 miljoen – hiervan was € 6,2 miljoen van de Nederlandse overheid. In 2006 kent de overheid opnieuw zes PSOM-subsidies toe.^{xxxvii} Bij elkaar financiert PSOM van 2003 tot en met 2011 bijna 30 projecten en bedrijven in de sierteeltsector in Ethiopië.^{xxxviii}

De steun aan Nederlandse sierteeltbedrijven in Ethiopië gaat nog steeds door: gevestigde bedrijven gebruiken de subsidieregelingen nu voor productontwikkeling, innovatie en diversificatie. Zo ontwikkelt Ammerlaan Roses BV met zijn partnerbedrijf in Ethiopië hoogwaardig tomatenzaad voor de internationale markt.^{xxxix} Ook Klaver Plc., een dochter van de Klaver Lily Group, produceert tomatenzaden voor de export. Voor dit project is een budget van € 1,5 miljoen beschikbaar.^{xl} Rhea Holding BV, een Nederlands rozenbedrijf, ontwikkelt een methode om compost van rozenafval te verkopen aan lokale boeren. Het krijgt hiervoor €678.300 via PSI.^{xli}

De Nederlandse overheidssteun aan de sierteeltsector in Ethiopië is omstreden. Een reportage van Zembla in mei 2016 brengt negatieve effecten van de rozenteelt in Ethiopië in beeld: slechte arbeidsomstandigheden, onveilig pesticidengebruik, milieuvervuiling en belastingontwijking. Eerder dit jaar heeft de lokale bevolking verschillende Nederlandse bedrijven aangevallen, en berichtgeving van de Volkskrant op 6 september meldt dat burgers hun woede vooral tegen de regering richten. Voor hen zijn de buitenlandse investeringen een symbool van de overheid, een minderheid die stelselmatig de grootste bevolkingsgroepen onderdrukt – hun woede keert zich

tegen de bloemenbedrijven. De aangevallen kwekerijen liggen in de omgeving van Bahir Dar, een stad in het noordwesten van het land waar het al enige tijd gespannen is tussen de regering en de bevolking. Een Nederlands bedrijf brandde volledig af en sloot de deuren en de sluiting van een kwekerij zette de banen voor zo'n 500 Ethiopiërs op de tocht.^{xlii}

Figuur 7: Import van Ethiopische snijbloemen door EU-landen (in waarde)^{xliii}

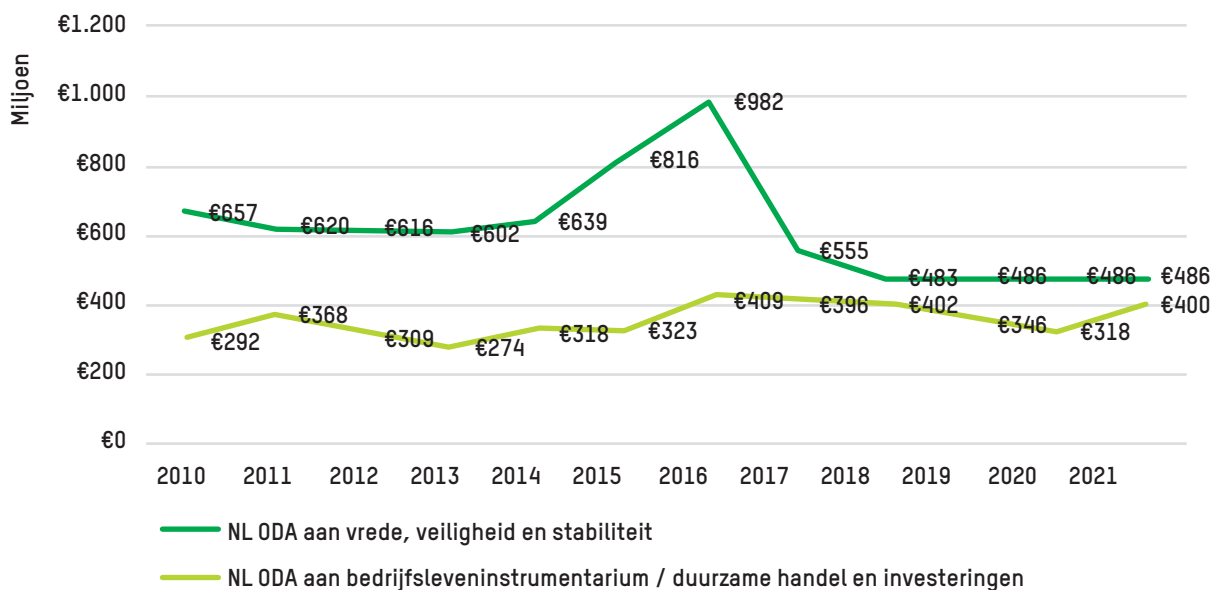

MINDER HULP = MINDER SUCCES VOOR HET NEDERLANDSE BEDRIJFSLEVEN

Instabiliteit is geen lokale of regionale kwestie meer: mensen slaan op de vlucht naar een veilige plek elders op de wereld en dat raakt Europa, dus ook Nederland, direct. De reactie van het kabinet op deze ontwikkeling: 'Ook in 2017 is het voorkomen van humanitaire noden en instabiliteit kabinetsprioriteit. Vanwege de groeiende instabiliteit blijft inzet van middelen voor internationale samenwerking vereist.'

En juist die middelen voor internationale samenwerking komen in de knel, onder meer door meer geld uit te geven aan het bedrijfsleveninstrumentarium. In dezelfde jaren dat de financiering voor het bedrijfsleven is gestegen, zijn de uitgaven voor het beleidsthema vrede, veiligheid en stabiliteit substantieel gedaald. Ook de SDGs en de Agenda 2030 vereisen flink wat publieke investeringen.^{xliiv} Maar Nederland ziet steeds meer af van deze investeringen: de aandacht voor handel verdrukt de aandacht voor hulp.

Figuur 8: NL ODA aan het bedrijfsleveninstrumentarium en ODA-middelen voor vrede, veiligheid en stabiliteit^{xlv}

Met andere woorden: de agenda van hulp en handel met meer steun aan het bedrijfsleven heeft gevolgen voor het Nederlandse OS-beleid. Nederland steunt minder dan ooit structurele ontwikkelingssamenwerking, en zelfs middelen voor noodhulp zijn niet langer veilig.

Een riskante gang van zaken, want door steeds minder beleid en geld voor mensen in nood, raken de minst ontwikkelde landen door extreme armoede en politieke instabiliteit nog meer op drift. Op termijn betekent dat niet meer, maar minder handel en succes voor Nederlandse bedrijven.

5. HOE EFFECTIEF IS HET BEDRIJFS- LEVENINSTRUMEN- TARIUM?

De agenda van hulp en handel is een van de meest ingrijpende beleidswijzigingen in ontwikkelingssamenwerking van de afgelopen jaren. Succes voor het Nederlandse bedrijfsleven staat gelijk aan armoedebestrijding en wereldwijde economische groei. Of dit beleid en het bijbehorende instrumentarium doel treft, is maar de vraag – er zijn nauwelijks impactmetingen, en het onderzoek dat wel gedaan is, toont aan dat hooguit een klein deel van de programma's effectief is.

De Algemene Rekenkamer concludeert in ieder geval in mei 2016 dat er onvoldoende bewijs is voor de effectiviteit van het bedrijfsleveninstrumentarium 'over de hele linie' en dat een 'systematisch zicht op resultaten beperkt' is. De Rekenkamer heeft in dit rapport de uitgaven voor het bedrijfsleveninstrumentarium in 2013 en 2014 onder de loep genomen.

Al eerder, in 2013, komt de Inspectie Ontwikkelings-samenwerking en Beleidsevaluatie (IOB), aangesloten bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, tot dezelfde conclusie. In haar rapport *Op zoek naar focus en effectiviteit – Beleidsdoorlichting van de Nederlandse inzet voor private sector ontwikkeling 2005-2012*^{xvii} plaatst het IOB kritische vragen over het instrumentarium. Zo toont de inspectie aan dat er weinig bekend is over de effectiviteit van de PS-programma's en zijn er nauwelijks metingen op outcome- en impactniveau.

In het algemeen is nauwelijks onderzocht of het bedrijfsleveninstrumentarium wel inkomens verbetert en armoede bestrijdt. Daar waar wel evaluaties beschikbaar zijn, zijn ze 'doorgaans niet gebaseerd op systematisch onderzoek'. En wanneer effecten in kaart zijn gebracht, 'blijken effecten vaak beperkter dan ingeschat'^{xviii}. Inmiddels lijkt de regering meer te investeren in metingen en evaluaties, maar de omvang van het instrumentarium vereist ook inzicht op impactniveau.

HOE ZIJN DE EFFECTEN VAN BEDRIJFSLEVENINSTRUMENTARIUM TE METEN?

Metingen zijn essentieel om erachter te komen of het bedrijfsleveninstrumentarium effectief is. Dat vereist de volgende vragen:

1. draagt het instrumentarium daadwerkelijk bij aan armoedebestrijding en duurzame inkomensverbetering? Dit is de vraag naar ontwikkelingsadditionaliteit.
2. is financiële ondersteuning nergens anders te vinden, kan de private investering echt niet zonder overheidssteun? En is de inspanning niet marktverstorend? Dit betreft financiële additionaliteit.
3. voldoen de bedrijven die Nederlandse steun krijgen aan de criteria voor maatschappelijk verantwoord ondernemen? Dit betreft de IMVO-standaarden.

1. ONTWIKKELINGSADDITIONALITEIT

Heeft het Nederlandse bedrijfsleven, met steun uit het instrumentarium, gezorgd voor betere inkomens en minder armoede? Weinig evaluaties hebben dit effect onderzocht. En de resultaten die er zijn, rapporteren positief over directe resultaten, zoals aangelegde wegen of nieuwe banen, maar geven geen inzicht in armoedebestrijding^{xviii}. De instrumenten gaan uit van het *trickle down*-effect, maar bewijs dat de private sector uiteindelijk ook kansen schept voor de allerarmsten, ontbreekt (zie ook hoofdstuk 2). De reden? Het instrumentarium is niet gericht op armoedebestrijding.^{xix}

Het is erg onduidelijk of en hoeveel inspraak ontwikkelingslanden hebben in het instrumentarium, laat staan dat ze ervan profiteren. Maar samenwerken aan duurzaamheid en armoede in ontwikkelingslanden is alleen effectief wanneer alle belanghebbenden meedoen. Ontwikkelingslanden zouden dan ook zeggenschap moeten hebben over de inrichting en uitvoering van het bedrijfsleveninstrumentarium – in ieder geval de vijftien partnerlanden waarmee Nederland een ontwikkelingsrelatie onderhoudt.

Die inspraak is er niet, of is nauwelijks zichtbaar.ⁱ Onderzoek door Eurodad naar het DGGF, in opdracht van Oxfam, bevestigt dit. Belanghebbenden waren wel onderdeel van de beleidsontwikkeling bij het DGGF en bijbehorende instrumenten zoals klachtenmechanismen en transparantiesystemen, maar niet bij de implementatie.ⁱⁱ Bovendien definieert het DGGF ontwikkelingsrelevantie van investeringen als ze bijdragen aan werkgelegenheid, productiekracht en kennisoverdracht. Een puur economische definitie, die niet kijkt naar sociale ontwikkeling, duurzame groei, lokale innovatie en empowerment van kwetsbare groepen. Kortom, ontwikkelingslanden worden niet of nauwelijks bij het bedrijfsleveninstrumentarium betrokken en het instrumentarium is aanbod gestuurd. Dit lijkt een matige aanpak die niet altijd de beste oplossingen voor de allerarmste landen oplevert en waarbij onduidelijk blijft of de allerarmste en kwetsbaarste delen van de bevolking worden bereikt.

2. FINANCIËLE ADDITIONALITEIT

Een van de belangrijke aannames waarop het kabinet de hulp- en handelagenda baseert, is de inzet van ODA als hefboom om meer en andere (private) financiering los te krijgen. De Nederlandse regering en andere donorlanden benadrukken de katalyserende rol van ODA. Deze rol is beperkt. Zo concludeert het IOB dat additionaliteit van het instrument 'te makkelijk verondersteld wordt' en de 'katalyserende werking van het instrument overschat wordt'.ⁱⁱⁱ

Het is inderdaad vaak moeilijk om vooraf precies vast te stellen welk project wat nodig heeft.

Is financiële ondersteuning voor de private sector nergens anders te vinden, en zou het project zonder overheidssteun niet van de grond komen (financiële additionaliteit)? Of is een project gebaat met een relatief kleine subsidie die de ontwikkelingsresultaten sterk kan vergroten (ontwikkelingsadditionaliteit)?^{lviii} Of is het slechts steun om winstgevender te zijn (geen additionaliteit)?

Deels komt dit door de bestedingsdruk bij programma's in de beginfase en de eis van 'revolverendheid'. Bij het DGGF bijvoorbeeld bevestigt de Algemene Rekenkamer de zorgen over de financiële additionaliteit van het fonds. Ze stelt in haar monitoringsrapport over het DGGF vast dat er een 'spanningsveld [is] tussen het revolverende karakter van het fonds en de doelstelling om te investeren in ontwikkelingsrelevante projecten'. Volgens de Rekenkamer is de risicospreiding die het fonds financieel gezond moet houden, niet altijd mogelijk of gewenst bij het selecteren van ontwikkelingsrelevante investeringen.^{lv}

Ook marktverstoring kan voorkomen. Als bedrijven ook zouden investeren in ontwikkelingslanden zonder staatssteun uit het ontwikkelingsbudget, dan is dat marktverstoring, en dient vooral de commerciële belangen. Zoals de subsidies aan Heineken om te investeren in betere kwaliteit van lokale leveranciers. Dit pakte vooral uit als staatssteun aan Heineken. Het bedrijf geeft toe dat het ook zonder subsidie had geïnvesteerd.

STAATSBIER IN ETHIOPIË - CASUS

In verschillende Afrikaanse landen helpt Heineken, in samenwerking met maatschappelijke organisaties, boeren hun productie van gewassen als gerst, rijst en sorghum te verbeteren. De boeren ontvangen training en krijgen toegang tot betere variëteiten. De hulp gaat verder dan de teelt van granen voor de bierproductie, en geldt ook voor rotatiegewassen, zoals aardappelen en gerst als voedselgraan.

Heineken doet dit met ongeveer € 6,8 miljoen aan Nederlands ontwikkelingsgeld, via een programma dat direct wordt gefinancierd door het ministerie. Dit is een overzicht van de subsidies die Heineken ontvangt voor zijn partnerschappen in Afrika^{lvi}:

Land	Dochterbedrijf	Samenwerking met NGO's	Richt zich op	Looptijd project	Subsidie voor totale looptijd	Subsidie voor totale looptijd
Rwanda	Bralirwa	EUCORD	Mais	Januari 2013 t/m juni 2018	\$1.000.551,00	€ 944.590,18
Sierra Leone	Sierra Leone Breweries	EUCORD	Sorghum	Januari 2013 t/m december 2019	\$769.915,00	€ 726.853,65
Ethiopië	Harar Breweries	EUCORD	Gerst	Januari 2013 t/m december 2017	\$1.273.643,00	€ 1.202.408,15
Burundi	Brarudi	EUCORD	Sorghum	Februari 2009 t/m juni 2015	\$1.247.081,00	€ 1.177.331,76
DR Congo	Bralima	EUCORD	Rijst	Februari 2009 t/m december 2014	\$1.455.590,00	€ 1.374.178,85
Nigeria	Nigerian Breweries	IFDC, BoPInc, ICRA	Cassave	Januari 2015 t/m december 2017	\$1.400.663,00	€ 1.400.663,00

In maart 2016 zendt Zembla een reportage uit over Heinekens activiteiten in Ethiopië, met de vraag: wie heeft er baat bij de projecten van de bierbrouwer? Dat Heineken profiteert is duidelijk: de omzet is fors gestegen en het marktaandeel van de brouwer in Ethiopië is 30 procent. Volgens Zembla zijn de Ethiopiërs duidelijk minder goed af. Heineken betaalt in 2015, ondanks de overname van twee Ethiopische brouwerijen, minder winstbelasting dan in 2011. Ook betaalt het bedrijf minder loonbelasting in 2015. Sinds de overname van de twee Ethiopische brouwerijen

hebben 699 werknemers (44 procent van het totale personeelsbestand) hun baan verloren.^{lvii} Heineken geeft toe dat het bedrijf deze activiteiten ook had uitgevoerd zonder subsidie van de Nederlandse overheid.^{lviii} Kortom, financiële additionaliteit is hier ver te zoeken.

3. IMVO-STANDAARDEN

Het kabinet vindt dat alle bedrijven die in aanmerking komen voor financiering uit ODA, zich moeten houden aan drie internationale richtlijnen en verdragen: de OESO-Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen^{ix}, de ILO-verklaring betreffende fundamentele rechten en principes voor werk, en de VN Conventie over Biologische Diversiteit. Daarnaast bestaan er de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs) die bedrijven verplichten om mensenrechtenschendingen te voorkomen en te monitoren.

De werkelijkheid is anders: momenteel vraagt de Nederlandse overheid alleen aan bedrijven om te verklaren dat zij bekend zijn met internationale IMVO-standaarden. Zo'n verklaring biedt onvoldoende garanties. Steun kan immers verkeerd terecht komen, zoals bij bedrijven die grote stukken land opkopen, daarvoor subsidies ontvangen en toch de belangen van de lokale bevolking negeren. Dit lijkt de grond te zijn voor de aanvallen op de Nederlandse bloemenbedrijven in Ethiopië (zie Omstreden bloemen uit Ethiopië, hoofdstuk 4). Bovendien weten veel bedrijven niet wat deze internationale standaarden inhouden, en wat ze dan moeten doen. Ten slotte krijgen bedrijven geen sanctie opgelegd als ze de richtlijnen overtreden.

Dat IMVO-standaarden wel deel kunnen zijn van Nederlands steun aan bedrijven, laat het DGGF zien. De Tweede Kamer heeft kunnen bereiken dat rondom transparantie, belastingen, de IFC Performance Standards en OESO-richtlijnen al eerste stappen zijn gezet. Vooralsnog zijn de standaarden nog niet meegenomen in andere programma's zoals DRIVE waarin de projecten veel grootschaliger zijn, en Develop2Build. Een set IMVO-standaarden – gebaseerd op de hoogste internationale standaarden en normen – voor het bedrijfsleveninstrumentarium zou het instrumentarium een stuk effectiever maken. Want niet alleen levert het een gelijk speelveld op voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, één set standaarden is ook goedkoper dan verschillende sets. Bovendien wordt monitoring een stuk eenvoudiger.

6. CONCLUSIES

Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid is verschoven van hulp naar handel – een fundamentele beleidswijziging die onder het kabinet Rutte II verder is geformaliseerd in de Agenda voor Hulp en Handel. Een belangrijk kenmerk van deze verschuiving is dat succes voor het Nederlandse bedrijfsleven een expliciet doel is geworden van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Sterker nog, dit doel staat op gelijke voet met het bestrijden van extreme armoede en het bevorderen van economische groei in ontwikkelingslanden. Met als gevolg dat steeds meer publieke ontwikkelingsfinanciering (Official Development Assistance, ODA) naar het Nederlandse bedrijfsleven gaat.

Al onder het kabinet-Rutte I heeft het Nederlandse bedrijfsleven een steeds grotere positie in ontwikkelingssamenwerking gekregen en zijn de middelen voor het bedrijfsleveninstrumentarium gestaag aangevuld. De uitgaven voor het bedrijfsleveninstrumentarium groeien van 2 procent van het ODA-budget in 2010 naar 10 procent in 2016, en zal verder stijgen. Tegelijkertijd dalen de investeringen in de allerarmste landen of in beleidsthema's zoals vrede, veiligheid en stabiliteit.

Commercieel eigenbelang – bedrijven willen winst maken – faciliteren is het verkeerde politieke signaal in een wereld op drift. Ontwikkelingssamenwerking heeft als doel duurzaamheid, eerlijke verdeling en de rechtsstaat in de allerarmste landen te bevorderen, en extreme armoede voorgoed te verslaan. Nederland tekende de Agenda 2030 met haar belofte *leave no one behind* en hulp aan de zwaksten en allerarmsten als primair standpunt. Maar: met hulp en handel voert Nederland een andere agenda uit. Ook al erkent het kabinet dat handel niet vanzelfsprekend de allerarmste landen bereikt en dat de effectiviteit van het instrumentarium moet worden verbeterd. Toch blijft het instrumentarium groeien, terwijl voor programma's die wel armoede bestrijden steeds minder ODA-gelden beschikbaar zijn.

Levert die versterkte inzet van de Nederlandse private sector werkelijk betere resultaten op dan andere vormen van steun aan ontwikkelingslanden? Draagt het bij aan armoedebestrijding of inkomensverbetering? Wat er tot nu toe bekend is, duidt daar niet op. De commerciële belangen van Nederland die de handelsagenda bevordert, staan op gespannen voet met de inzet van Nederland voor de nieuwe doelen voor duurzame ontwikkeling (Sustainable Development Goals, SDGs) en de agenda 2030.

Groeiende ongelijkheid, instabiliteit en fragiliteit worden niet minder door een zetje te geven aan de commerciële belangen van Nederlands bedrijven. Nederland moet vooral investeren in de minst ontwikkelde landen en middeninkomenslanden waar mensenrechten onder druk staan en ongelijkheid alsmaar groeit. Ontwikkelingshulp aan die landen helpt het contract tussen burger en de staat te versterken. Dit contract is immers de sleutel voor sociale en economische ontwikkeling. Zo kunnen overheden essentiële basisbehoeftes zoals voedselzekerheid, onderwijs en veiligheid garanderen door democratie en sterke instituties. En zo kunnen burgers bijdragen aan de ontwikkeling van hun land omdat ze rechten hebben, inspraak en aansprakelijkheid kunnen opeisen. De private sector en eerlijke handel hebben een belangrijke rol in dit contract. Maar de belangen van BV Nederland niet.

Kortom, het toekomstige kabinet moet de Nederlandse commerciële belangen weer losmaken van de hulpagenda om de belofte van sociale en economische ontwikkeling waar te kunnen maken.

EINDNOTEN

ⁱ Ministerie van Buitenlandse Zaken (2013). Wat de wereld verdient: Een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen. p. 15. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnota-s/2013/04/05/wat-de-wereld-verdient-een-nieuwe-agenda-voor-hulp-handel-en-investeringen> (laatst gezien op 7 november 2016). [Wat de wereld verdient]

ⁱⁱ Toespraak Ben Knapen tijdens de bijeenkomst “Ontwikkelingssamenwerking in Bedrijf”, 26 september 2011, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/toespraken/2011/10/26/ontwikkelingssamenwerking-in-bedrijf/26-oktober-bedrijfslevendag-3.pdf> (laatst gezien op 21 november 2016).

ⁱⁱⁱ TK, 2010-2011, 32 500-V. No. 15. Basisbrief Ontwikkelingssamenwerking. p. 2. Beschikbaar op: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32500-V-15.pdf> (laatst gezien op 7 november 2016). [Basisbrief Ontwikkelingssamenwerking No. 15]

^{iv} <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ontwikkelingssamenwerking/inhoud/partnerlanden-en-focuslanden>

^v Basisbrief Ontwikkelingssamenwerking No. 15, p. 10.

^{vi} OECD (2011) *The Netherlands. Development Assistance Committee* (DAC) Peer Review 2011. p. 12. Beschikbaar op: <http://www.oecd.org/dac/peer-reviews/49011988.pdf> (laatst gezien op 23 november 2016).

^{vii} Wat de wereld verdient. p. 5.

^{viii} Ibidem.

^{ix} Ibidem. p.18.

^x <http://sdgcharter.nl/>

^{xi} Wat de wereld verdient. p. 15.

^{xii} Lilianne Ploumen (2016). Trickle-down is dead. *The world wants fair taxes* (blog). Beschikbaar op: <http://deliver2030.org/?p=6749> (laatst gezien op 2 december 2016).

^{xiii} G. Adams & D. Rosche (2016). *Accountability and Ownership: The Role of Aid in a post 2015 world*. (Oxfam). p. 14-16. Beschikbaar op: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp-accountability-and-ownership-140916-en.pdf (laatst gezien op 23 november 2016). [Accountability and Ownership]

^{xiv} Bron: Deze Oxfam-berekeningen zijn gebaseerd op Lakner-Milanovic World Panel Income Distribution (LM-WPID) database (2013). Zie: D. Haroon, S. Ayele en R. Fuentes-Nieva (2016). *An Economy for the 1%: How privilege and power drive extreme inequality and how this can be stopped*. Beschikbaar op: <http://oxfamlibrary.openrepository.com/oxfam/bitstream/10546/592643/47/bp210-economy-onepercent-tax-havens-180116-en.pdf8> (Laatst gezien op 23 november 2016). [An economy for the 1%]

^{xv} De bedragen voor 2010 en 2011 betreffen beleidspijler 04.03 ‘Economische groei in ontwikkelingslanden door private sector ontwikkeling’. Homogene Groep Internationale Samenwerking (2011) HGIS-nota 2012. Beschikbaar op: <http://www.rijksbegroting.nl/2012/kamerstukken,2011/9/20/kst159941.html> (laatst gezien op 17 oktober 2016); Homogene Groep Internationale Samenwerking (2012) HGIS-nota 2013. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/begrotingen/2012/09/18/hgis-nota-2013/hgis-nota-2013.pdf> (laatst gezien op 17 oktober 2016); Homogene Groep Internationale Samenwerking (2013) HGIS-nota 2014. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/begrotingen/2013/09/17/hgis-nota-homogene-groep-internationale-samenwerking-rijksbegroting-2014/hgis-nota-homogene-groep-internationale-samenwerking-rijksbegroting-2014.pdf> (laatst gezien op 6 oktober 2016); Homogene Groep Internationale Samenwerking (2014) HGIS-nota 2015. Beschikbaar op: http://www.rijksbegroting.nl/binaries/pdfs/homogene_groep_internationale_samenwerking.pdf (laatst gezien op 6 oktober 2016); Homogene Groep Internationale Samenwerking (2015) HGIS-nota 2016. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/begrotingen/2015/09/15/hgis-nota-homogene-groep-internationale-samenwerking-rijksbegroting-2016/hgis-nota-rijksbegroting-2016.pdf> (laatst gezien op 6 oktober 2016); Homogene Groep Internationale Samenwerking (2016) HGIS-nota 2017. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/begrotingen/2016/09/20/hgis-nota-homogene-groep-internationale-samenwerking-rijksbegroting-2017/hgis-nota.pdf> (laatst gezien op 6 oktober 2016). [HGIS nota's 2012-2017]. De bedragen vanaf 2018 betreffen de begrotingsraming voor HGIS ODA uitgaven uit de HGIS 2017 nota.

^{xvi} HGIS nota 2017. p. 38.

^{xvii} Ibidem. p. 39.

^{xviii} Het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking rapporteert het bedrijfsleven niet als apart kanaal in de OESO CRS rapportage. Hierover is het nu wel in gesprek met OESO-DAC. Voor het berekenen van dit cijfer gebruikte het ministerie het ODA-bedrag via kanaal ‘overige organisaties’ en ODA gelden naar bepaalde uitvoeringsorganisaties die regelingen voor het bedrijfsleven uitvoeren. In werkelijkheid is niet het volledige bedrag dat naar ‘overige organisaties’ gaat bestemd voor bedrijven. Via multilaterale organisaties en publiek-private partnerschappen komt er ook ODA-geld bij bedrijven. De geldstromen via RVO van €47,2 aan DGGF en € 8.8 miljoen aan de transitiefaciliteit zijn niet meegeteld in het kanaal bedrijven hoewel een deel van de ODA hier terecht komt. Bron: *Algemene Rekenkamer (2016) Monitoring beleid voor ontwikkelingsamenwerking: Het financieringskanaal bedrijfsleven. Stand van zaken 2014*. Beschikbaar op: <http://www.rekenkamer.nl/dsresource?objectid=23902&type=org> (laatst gezien op 6 oktober 2016). [Algemene rekenkamer 2016. Monitoring beleid voor ontwikkelingsamenwerking]

^{xix} HGIS nota's 2012-2017.

^{xx} Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (no date). *IATI aiddata*. Beschikbaar op: <https://aiddata.rvo.nl/> (laatst gezien op 18 oktober 2016).

^{xxi} Het is duidelijk dat er hiaten en inconsistenties zitten in de IATI-database van de RVO. Dit komt waarschijnlijk doordat de RVO afhankelijk is van de data die door de verschillende instrumenten gerapporteerd wordt. Een voorbeeld: volgens de IATI aiddata gaf het CBI in 2012 en 2013 helemaal niets uit, terwijl het voor beide jaren een budget van rond € 25 miljoen had. Cf. IOB (2016) *Aided trade: an evaluation of the Centre for the Promotion of Imports from Developing Countries* (2005-2012). Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2015/09/01/aided-trade/aided-trade.pdf> (laatst gezien op 18 oktober 2016).

^{xxii} Ook voor dit gesloten instrument wordt nog steeds geld uitgegeven. Zie: <https://aiddata.rvo.nl/programmes/NL-KVK-27378529-23188/?tab=summary>.

^{xxiii} Ibidem.

^{xxiv} Algemene rekenkamer 2016. Monitoring beleid voor ontwikkelingsamenwerking. p. 5.

^{xxv} Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (2016b). *Subsidieregeling partners voor water half juli open*. Beschikbaar op: <http://www.rvo.nl/actueel/nieuws/subsidieregeling-partners-voor-water-half-juli-open> (laatst gezien op 6 oktober 2016) en <https://aiddata.rvo.nl/programmes/NL-KVK-27378529-IM2016016/?tab=summary> (laatst gezien op 19 november 2016).

^{xxvi} Zoals gerapporteerd in het rapport van de Algemene Rekenkamer (2016) gaat het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking ervan uit dat “overige organisaties” voor een groot deel bedrijven omvat.

^{xxvii} HGIS nota 2017. p. 37.

^{xxviii} Algemene Rekenkamer 2016. Monitoring beleid voor ontwikkelingsamenwerking. p. 11.

^{xxix} Ibidem. p. 6.

^{xxx} An economy for the 1%. p. 11.

^{xxxi} Accountability and Ownership. p. 17.

^{xxxii} Ibidem. p. 15-16.

^{xxxiii} OECD Stat (no date). *Creditor reporting system (CRS)*. Beschikbaar op: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=CRS1> (laatst gezien op 17 oktober 2016). Berekening op basis van eurodollar koers van 1,33 voor 2014. Het 2010 bedrag voor DR Congo is weggelaten uit de grafiek aangezien het hier een uitzonderlijk hoog eenmalig bedrag betrof (ruim 330 miljoen) in het kader van schulden kwijtschelding. Lijst van minst ontwikkelde landen, per mei 2016: http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/ldc/ldc_list.pdf.

^{xxxiv} 34550-XVII. Vaststelling van de begrotingsstaat van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (XVII) voor het jaar 2017. Lijst van vragen en antwoorden (2016). p. 11. Beschikbaar op: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2016Z19845&did=2016D40939> (laatst gezien op 23 november 2016).

^{xxxv} UNHCR (2016). Beschikbaar op: <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/6/5763b65a4/global-forced-displacement-hits-record-high.html> (laatst gezien op 23 november 2016).

^{xxxvi} Civil Dialogue Group on Horticultural Products (2015). *Flowers and ornamental plants*. p. 48. Beschikbaar op: http://ec.europa.eu/agriculture/fruit-and-vegetables/product-reports/flowers/statistics-2015_en.pdf (laatst gezien op 9 oktober 2016).

^{xxxvii} Ethiopian Flower Export (geen datum). *Your getaway to the Ethiopian flower market!* Beschikbaar op: <http://ethiopianflowerexport.com/companies.htm> (laatst gezien op 9 oktober 2016).

^{xxxviii} Triodos Facet (2013). *Country report Ethiopia*, IOB policy review, private sector development country studies. p. 48. Beschikbaar op: <http://zembla.vara.nl/data/files/2881072736.pdf> (laatst gezien op 9 oktober 2016).

^{xxxix} Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (geen datum). *High quality tomato seeds for international market*. Beschikbaar op: <https://aiddata.rvo.nl/projects/NL-KVK-27378529-PSI12ET05/?tab=detailedreport> (laatst gezien op 9 oktober 2016).

^x Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (geen datum). *Production of pre-base seeds and hybrid seeds in a closed soil system*. Beschikbaar op: <https://aiddata.rvo.nl/projects/NL-KVK-27378529-PSI13ET02/?tab=summary> (laatst gezien op 9 oktober 2016).

^{xii} Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (geen datum). *Pilot composting in Ethiopia: Soil fertility, Ecology and Rural Development*. <https://aiddata.rvo.nl/projects/NL-KVK-27378529-PSI09ET23/?tab=summary> (laatst gezien op 9 oktober 2016); Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (geen datum). *Pilot composting in Ethiopia: Soil fertility, Ecology and Rural Development*. Beschikbaar op: <http://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/projecten/pilot-composting-ethiopia-soil-fertility-ecology-and-rural-development> (laatst gezien op 9 oktober 2016).

^{xiii} Daling, T. (2016). *Rebellen in Ethiopië branden Nederlandse bloemenwekerij plat*. Beschikbaar op: <https://fd.nl/ondernemen/1165717/rebellen-in-ethiopië-steken-nederlandse-bloemenwekerij-in-brand> (laatst gezien op 18 Oktober 2016).

^{xliii} Ibidem.

^{xliv} Accountability and Ownership.

^{xlv} HGIS-nota's 2012 – 2017. Voor de jaren 2010 en 2011 zijn de bedragen vermeld voor beleidsthema 'Grotere veiligheid en stabiliteit, effectieve humanitaire hulpverlening en goed bestuur'. * Voor de jaren 2010 en 2011 zijn de bedragen vermeld voor beleidspijler 02.06 'Effectieve humanitaire hulp'.

^{xvi} IOB (2014). *Op zoek naar focus en effectiviteit: Beleidsdoorlichting van de Nederlandse inzet voor private sector ontwikkeling 2005-2012*. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2014/04/25/iob-op-zoek-naar-focus-en-effectiviteit/iob-op-zoek-naar-focus-en-effectiviteit.pdf> (Laatst gezien op 9 oktober 2016). [IOB 2014]

^{xvii} Ibidem. p.25.

^{xviii} Deze resultaten zijn beschikbaar op: <http://www.dutchdevelopmentresults.nl> (laatst gezien op 2 december 2016).

^{xix} Ibidem. p. 29, 30.

ⁱ Ibidem. p. 28, 116.

ⁱⁱ Eurodad (2016). *Private Finance Blending for Development. Risks and opportunities for CSO work*. p. 13. (Oxfam internal briefing paper. Publicatie aanstaande). [Private Finance Blending for Development]

ⁱⁱⁱ IOB 2014. p. 29, 30.

ⁱⁱⁱⁱ Private Finance Blending for Development. p. 14. Dit rapport stelt vast dat het onderscheid tussen financiële en ontwikkelingsadditionaliteit onvoldoende wordt gemaakt door de beleidsmakers. De meeste donoren focussen slechts op de financiële additionaliteit als criteria.

^{iv} Algemene Rekenkamer (2016). *Rapport bij het jaarverslag 2015 Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (XVIII)*. p. 8. Beschikbaar op: <http://www.rekenkamer.nl/dsresource?objectid=24240&type=org> (laatst gezien op 6 oktober 2016).

^{iv} Ibidem. p. 12.

^{lvi} Tweede Kamer der Staten-Generaal (2016). 'Antwoord op vragen van de leden Voordewind en Gesthuizen over Subsidie voor ontwikkelingsprojecten van Heineken in Afrika', *Kamervragen (Aanhangsel)*, 2521. Beschikbaar op: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2016/05/10/beantwoording-kamervragen-over-subsidie-voor-ontwikkelingsprojecten-van-heineken-in-afrika/beantwoording-kamervragen-over-subsidie-voor-ontwikkelingsprojecten-van-heineken-in-afrika.pdf> (laatst gezien op 23 november 2016).

^{lvii} *Hollandse Handel* (2016). Zembla, 20 april 2016.

^{lviii} Ibidem.

^{lix} Nationaal Contactpunt OESO-richtlijnen (2016). *Algemene informatie OESO-richtlijnen*. Beschikbaar op: <https://www.oesorichtlijnen.nl/oeso-richtlijnen/a/algemene-informatie-oeso-richtlijnen> (laatst gezien op 18 Oktober 2016).

CREDITS:

Auteur:	Daniela Rosche
Onderzoekers:	Bart Slob (Ethics at Work) en Jolien Schure (Schure Research)
Medewerking, steun en advies:	Prof. Dr. Martijn Meeter, Wouter van Dis, Madelon Meijer, Anouk Franck, Ruud Huurmans
Eindredactie:	Barbara van Male
Vormgeving:	Marl Point

